

Qadın hüquqlarının müdafiəsinin təkmilləşdirilməsi yolları və problemləri

Qadının tarixdə yeri və rolunun araşdırılması göstərir ki, qadın - tarixi proseslərin əsas təkanverici qüvvəsidir. Çünki o, sosial dinamikanın elə bir qanununu təmsil edir ki, bütün sosial sistemlər ona nəzərən formalaşır və süqut edirlər. Görünür, təbiətdə olan antrop prinsipi də bu meyar üzərində formalaşmışdır. Siyasi patriarxal sistemlər onu nə qədər çox əzirlərsə, bir o qədər sistem içindən çökür. Onun əməyinin istismar olunması, bütün sistemin istismarına şərait yaradır. Siyasi sistemləri çökdürmək üçün, qadınların sosiofiziki gücündən istifadə edirlər. Qadının azadlığı, bütün istismar sistemlərinin iflasına və sosial ədalətin bərpa olunmasına səbəb olur. Buna görə də, cəmiyyətin tarixi təkamülündə gender bərabərliyi mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Rauf Məmmədov yazır: "Araşdırmalar göstərir ki, erkən evlilikdə (18 yaşdan əvvəl), xüsusilə, qızlar çox böyük risklərə gedirlər. Çünki onun nəticələrindən oğlanların qurtulmaq şansı olduğu halda, qızların belə bir şansı minimumdur. Erkən evliliyin ən ağır fiziki və psixoloji-mənəvi yükü qızların üzərinə düşür. Təhsil almaq hüququndan məhrum olan qızların sosial həyatdan təcrid edilməsi və "ər evinə" məhkum edilməsi, patriarxal ənənənin şüuraltı davranışdır. Bu davranış normasında yalnız kişilər deyil, qadınlar da iştirak edirlər. Çünki onlar da, "ər evinə" məhkum edilərək, həmin dəyərlərin əsgərlərinə çevrilirlər. Əfsuslar olsun ki, bu cür "ailə divarları" arasında yetişən insanlar sonradan həmin normaları sosial idarəetməyə gətirirlər.

Bu gün boşanan, əlaqsiz yollara düşən, cinayət törədən, övladlarını tərək etmək məcburiyyətində qalan, öz valideynlərinin evindən qovulan, qətl edilən, narkomaniyaya qurşanan minlərlə qadınlar arasında erkən evliliyin qurbanı olanlar az deyildir. Onların bu duruma düşməsinə səbəb, qadının varlığını inkar edən zərərli gender stereotipləridir. O, tarixin qədim çağlarından bu günədək gələn köləlik zehniyyətinin davamıdır. Bütün peyğəmbərlər tarix boyu ona qarşı inqilabi mübarizə aparsalar da, onlardan sonra gələn ruhanilər zümrəsi hakim təbəqələrlə birgə köləliyi dirçəldilər. Çünki patriarxal hakimiyyətin gücü itaətkar rəiyyətin köləliyinə bağlıdır. Bu düşünmə və stereotiplərdən azad olmadan, inkişafa nail olmaq mümkün deyildir. Bunun bariz nümunəsi, erkən evliliklərin geniş yayıldığı cəmiyyətlərdə müşahidə olunan hərtərəfli gerilikdir."

R.Məmmədovun tövsiyələri: "Azərbaycan gender bərabərliyi və modernləşmə sahəsində çox nailiyyətlər əldə etmişdir. Lakin cəmiyyətdə bu sosial proseslərdən kənarda qalan əhəli kütləsi də mövcuddur. Bu, artıq bir problemdir. Bu problemin həlli üçün aşağıdakı tövsiyələri irəli sürürük.

Tövsiyələr

1. Dünyəvi və dini nikahların ayrı-ayrılıqda deyil, vahid bir formata birləşdirilməsinə ehtiyac vardır. Məsələn, nikah qeydiyyatını həyata keçirən dövlət idarələrində dini nikah mərasimini yerinə yetirən rəsmi ilahiyyətçilərin də iştirakı müm-

kündür. Bu məcburi deyil, könlü əsaslarlayerinəyətirilə bilər. Bu kimitədbirlərin gerçəkləşdirilməsi "dövlət nikahı" və "dini kəbin" anlayışları arasında ziddiyyəti ortadan qaldırır və nikah məsələsinə olan məsuliyyətin psixoloji olaraq artmasına səbəb olar.

2. Bəzi ölkələrin qanunvericiliyində rəsmi nikah yaşı 16-15 və daha aşağıdır. Bu yaş həddi onların qanunvericiliyində əks olunduğu üçün, həmin yaşda (15-16) olan evliliklər nikah statusuna malikdirlər. Lakin beynəlxalq qadın və uşaq hüquqları baxımından, bu cür evlilikləri qanunvericilik səviyyəsində təsbit edən dövlətlər insan hüquqlarını pozurlar. Əgər Uşaq Hüquqları Konvensiyasına görə, 18 yaşına çatmamış olan şəxs uşaq (qeyri-yetkin) sayılırsa, onun bu yaşadək ərə getməsi, həmçinin, cinsi əlaqədə olması da cinayət hesab olunmalıdır. 18 yaşadək (16-17) cinsi əlaqəyə girən qızların hamilə qalmaları, erkən evliliklərə səbəb olan əsas amillərdəndir. Yetkinlik yaşına çatmayan qızların ərə getmələri hüquq pozuntusudursa, onların abort etdirməyə məcbur qalmaları və öz sağlamlıqlarını təhlükə altına almaları da, qadın və uşaq hüquqlarının kobud şəkildə pozulması halıdır.

3. Bəzi bölgələrdə patriarxal ənənələrin idarəetmə mexanizminə sirayət etdiyini nəzərə alaraq, bölgələrin rəhbər vəzifələrinə azad düşüncəli qadınların təyin olunması və məqsədyönlü şəkildə gender bərabərliyi siyasətinin həyata keçirilməsi daha məqsədəuyğundur. Çünki onlar bölgənin qadınları ilə intensiv əlaqələr yaradaraq, müasir demokratik bir sistemin formalaşmasına şərait yarada bilərlər. Bu məsələ, ilk dövrdə çətinliklərlə üzləşsə də, tədricən öz səmərəsini verəcəkdir.

4. Erkən evlilik həm müxtəlif növ zorakılıqlara səbəb olur, həm də hüquqi baxımdan məsuliyyət yaradır. Obyektiv yanaşsaq, burada tək məsuliyyət valideynin üzərinə düşməməlidir, həm də orta məktəbin və məktəb rəhbərliyinin məsuliyyəti olmalıdır. Sınıf rəhbərləri dərsə gəlməyən şagirdlərin arxasında evlərinə getməli və valideynlərlə maarifləndirici söhbətlər aparmalıdır. Uşaqların dərsə gəlməmələrinə göz yuman məktəb direktorları vəzifədən uzaqlaşdırılmalıdırlar. Bununla bağlı, həm də cəmiyyət tərəfindən

ictimai qınaq olmalıdır.

5. Azərbaycanda erkən evliliklərin, əsasən, bölgələrdə, kənd yerlərində olduğunu nəzərə alaraq, həmin ərazilərdə təhsilin, ümumi dünyagörüşünün, sosiallaşma səviyyəsinin aparılmasına şərait yaradılmalı, sosial-iqtisadi layihələr çərçivəsində və gənclərin istedadları istiqamətində kiçik biznes fəaliyyətləri genişləndirilməlidir.

Gənclərin, xüsusilə, gənc qızların iqtisadi müstəqilliyinin artırılması, gender problemlərinin həlli istiqamətində mühüm bir addım olar.

Çünki qadınların təhsil və iqtisadi müstəqilliyi bir-biri ilə sıx bağlı olduğu kimi, cəmiyyətin inkişafı ilə də birbaşa əlaqəlidir.

6. Qadınların sosial status əldə etdikdən sonra maskulinləşməsinin qarşısını almaq üçün, gender təhsili metodologiyasının tətbiqi vacibdir.

Təhsil sistemində müasir gender metodlarının pozitiv cəhətlərinin tətbiqi, qız və oğlanların fərqli potensial imkanlarının açılmasına və inkişaf etdirilməsinə, həmçinin, onların bir şəxsiyyət kimi formalaşmasına şərait yaratmaqla yanaşı, cəmiyyətin ictimai şüurunda gender stereotiplərinin dağılmasını təmin edəcəkdir.

7. Yüksək vəzifələrdə çalışan və böyük biznes ilə məşğul olan qadınlar cəmiyyətin gözündə "kişi kimi qadın" deyil, qadın keyfiyyətləri ilə böyük şəxsiyyət kimi tanınmalıdırlar. KİV-də və əməli fəaliyyətdə "qadın-şəxsiyyət modeli"nin inkişaf etdirilməsi vacibdir.

Bunun üçün, televiziya ekranlarına çıxmaq üçün özünə sponsor axtaran bəzi qadın müğənnilərdəyil, cəmiyyətin sosial-iqtisadi və sosial-mədəni inkişafında mühüm rol oynayan qadınlar gətirilməlidir. Bu, məktəbli qızları təhsilə və təkamülə həvəsləndirməklə, erkən evlilik kimi gender bərabərsizliyi hallarının ortadan qalmasına səbəb olacaqdır.

8. Erkən evliliklə mübarizədə ən təsirli üsullardan biri, qızların təhsillərini davam etdirmələridir. Bunun üçün, yoxsul ailələrdən olan qızların təhsilini davam etdirmələri və hətta ali təhsil almaları üçün müəyyən güzəştlərin edilməsi və onlara tələbə təqaüdü şəklində maddi dəstəyin verilməsi məqsədəuyğundur. Çünki cəmiyyətin inkişafına qoyulan bu sərmayə, gələcəkdə öz maddi və mənəvi bəhrəsini artıqlaması ilə verəcəkdir.

9. Erkən evlilik daha çox yoxsul ailələrdə müşahidə olunur. Bu ailələrin maddi durumunun yaxşılaşdırılması məqsədilə qeydiyyatdan alınması və onların öz məşğulluq fəaliyyətlərinin təmin olunması məqsədəuyğundur. Bu, bir sosial layihə şəklində həyata keçirilə bilər.

Layihə çərçivəsində qızların erkən ərə verilməmələri şərti ilə

**Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında
Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına
Dövlət Dəstəyi Fondu**

KİVDF

www.kivdf.gov.az

Bu yazı Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun maliyyə dəstəyi ilə "İnsan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi, vətəndaşların hüquqi, siyasi mədəniyyət səviyyəsinin yüksəldilməsi, sosial və siyasi fəallığın artırılması" istiqaməti çərçivəsində hazırlanıb

təhsil almalarına dəstək nəzərdə tutula bilər.

10. Bölgələrdə erkən evliliklərə səbəb olan amillərdən biri də, əksər bölgələrdə demografik balansın pozulmasıdır. Evlilik yaşına çatan kişilərin başqa ölkələrə və şəhərlərə emək miqrasiyası nəticəsində, qadın-kişi arasında disbalansın yaranmasına səbəb olmuşdur. Bu vəziyyət bir çox ailələri narahat edir və qızların evdə qalmaqla təhlükəsini artırır.

Biz başqa ölkələrdə işləməyə gedən kişilərin bir qisminin qaldıqları yerdə evləndiklərini nəzərə alsaq, mövcud durumun bölgələrdə xoşagəlməz nəticələr yaradacağını düşünə bilərik. Bunun üçün, bölgələrdə xırda və orta biznesin, fermer təsərrüfatının inkişaf etdirilməsinə və xaricdəki işçi qüvvəsinin geri qayıtmasına nail olmaq lazımdır. Bu demografik balansın təmin olunmasına, erkən evliliklərin azalmasına və sağlam ailələrin və sağlam nəsilərin yetişməsinə təkan verir. Azərbaycanda 1975-2015-ci illərdə şəhər və kənd əhalisi üzrə ümumi nəsilvermə əmsalının 3,74%-dən 2,1%-ə düşməsi (DSK), 2000-2015-ci illərdə abortların sayının 7,8%-dən 10,3%-ə yüksəlməsi (DSK), 1960-2015 illərində boşanmaların sayının 0,7%-dən 1,3%-ə qalması (DSK) bunu düşünməyə əsas verir.

11. Azərbaycanda gender bərabərliyinin təmin olunması istiqamətində özünəməxsus siyasəti olmalıdır. Bu siyasətin formulu, kişi = qadın + 1 ola bilər. Çünki tam

gender bərabərliyi formulu (kişi = qadın) kişilərin ailə və cəmiyyət üzərində məsuliyyətini azaldır. Bu isə, həm ailənin, həm də cəmiyyətin iflasına səbəb olur (Avropada olduğu kimi). Kişi = qadın + 2 və daha artıq formulu isə, patriarxal sistemi daha da sərtləşdirərək, ailənin və cəmiyyətin qapalı şəkildə içindən çökməsinə şərait yaradır. Yaxın Şərqdəki inqilab və münaqişələrin kökündə, həmçinin, şüuraltı feminist üsyanı dayanır. Hər iki arzuolunmaz nəticədən qorunmaq üçün, bölgələrə görə, kişi = qadın + 1 formuluna uyğun gender siyasəti aparmaq doğrudur.

12. Erkən evliliyin qarşısının alınması istiqamətində aparılan maarifləndirmə işlərinə bölgələrin ruhaniləri cəlb olunmalıdır. Onlar, İran, Səudiyyə Ərəbistanı və digər yerlərdən aldıqları fəvvalar deyil, elmi dəlillərlə erkən evliliyin islam dininə zidd olduğunu əhaliyə çatdırmalıdırlar. Bizim, bu monoqrafiyada təqdim etdiyimiz "İslam dininin erkən evliliyə münasibəti" yarım fəslindən istifadə oluna bilər.

13. Erkən evliliyin və evlilik yaşının artmasına səbəb olan tendensiyaların qarşısının alınması üçün gənc ailələrin sosial evlərdə mənzil almaları şərtlərini asanlaşdırmaq və onların əməyindən daha səmərəli şəkildə faydalanmaqla, cəmiyyəti gəncləşdirmək məqsədəuyğundur.

VAHİD ÖMƏROV,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru